

ԱՆԱՌԱԿԸ

ՏԱՐԻՆԵՐ առաջ էր. Կիպրոսի ամառ, տաք յիսուրկնորեններէն մէկը: Նստած էինք հայկական ճաշարանի մը մէջ՝ ու ճաշէն ետք, կը խօսէինք զանազան նիւթերու շուրջ, հանգստեան կոչուած անգլիացի, պետական պաշտօնեայ մը եւ Գէորգը, մեր Գէորգը՝ որուն հետ տարիներով դասընկերներ եղած էինք նախակրթարանի եւ երկրորդական վարժարանի մէջ, երբ Պաղեստին անգլիական գաղութ էր տակաւին:

Զինուորական գրասենեակի մը մէջ պաշտօնեայ էր Գէորգ այն ատեն, ու ծիամորճ մը շրթունքէն կախ, ամէն ճիգ կ'ընէր անգլիացիի նմանելու, նոյնիսկ մեզի՝ հետ անգլիերէն խօսելով:

Ինչպէս կ'ըլլար սովորաբար, այդ օր ալ կը խօսէինք Կղզին ու զանազան համայնքները յուզող հարցերու շուրջ: Անգլիացի մեր խօսակիցը, անցնող երեսունհինգ տարիներու ընթացքին Կիպրոսի մէջ վարած իր պետական պատասխանատու պաշտօններուն բերուածով՝ մօտէն չփոխ ունեցած էր նաեւ հայերու հետ: Կը սիրէր մեզ ու կը հիանար մեր առաքինութիւններուն վրայ. եւ ասիկա կ'արտայայտէր առանց վերապահութեան, ամէն անգամ որ ներկայանար առիթը: Գէորգ չէր բաժներ սակայն այդ կարծիքը, ու նախ՝ ճշդելէ ետք թէ ինք չի պատկանիր հայ համայնքին, կը սկսէր հակաճառել, համոզելու համար անգլիացի պատուական այդ ծերունին՝ թէ չափազանցուած բան մը կար իր կարծիքներուն մէջ, թէ մեզ լաւագոյնս ճանչնալու եւ գնահատելու համար պայման էր «մէջը ըլլալ», մօտէն չփոխ ունենալ մեզի հետ:

Գէորգ կ'ամչնար իր հայութենէն՝ ու առանց ամչնալու կը յայտարարէր ատիկա: Գէորգը, մե'ր Գէորգը, որուն հայրն ու մայրը հագիւ կրցած էին ազատիլ թուրքէն, ու երկար ու անապահով թափառումներէ ետք ապաստանիլ Երուսաղէմի Հայոց Վանքը՝ ուր ծնած էր ու մեծցած ինք: Յաճախած էր ազգային վարժարան, ու դպրոցէն արձակուելէ վերջ, ամէն օր, մինչեւ մութին թառիլը Սուրբ Յակոբայ տաճարին գմբէթին վրայ, խաղացած էր Վանքին «Մեծ Բակ»ին մէջ, միւս լաճերուն հետ ու անոնց պէս, մէկ ձեռքին պատառ մը հաց, միւսին՝ կտոր մը պանիր:

Հայրը, ազնիւ ու պարզուկ մարդ մը, կրցած էր երկրորդական ուսումնաւ ալ տալ իր զաւակին, մինչեւ ուշ գիշեր, տունը, քարիւղի լամբարի մը լոյսին տակ՝ ցերեկը հաւաքած իր կօշիկները նորոգելով:

Ու Գէորգ, որ շապիկ ալ հագած էր ու մասնակցած Սուրբ Յարութեան տաճարի թափօրներուն, կ'ուրանա՛ր իր հայութիւնը, կ'ամչնա՛ր իր հայութենէն հիմա: Եթէ միայն յաջողէր անգլիական անցագիր մըն ալ ձեռք ձգել, այն ատեն կրնար ինքզինք կատարեալ անգլիացի նկատել այլեւս, կը մտածէր, ու վերջնականապէս խզել իր կապերը՝ անծանօթ, պզտիկ այս ժողովուրդին հետ: Վերջին հաշուով, եթէ բախտին բերումով հայ ծնած էր, պարտաւոր էր այդպէս ալ մնալ մինչեւ իր կեանքին վերջը:

— Տակաւին ձեր հին խելքով կը մնաք, կը յանդիմանէր մեզ յաճախ, ելէ՛ք դուրս ազգային նեղ սահմաններէն, ձեր թաղային մտայնութենէն. ի վերջոյ ի՞նչ արժէք կը ներկայացնէ հայութիւնը աշխարհի վրայ, երկու երեք միլիոն հոգի տակն ու վրան: Այդքան չինացի կը ծնի երկու ամսուան մէջ միայն: Յետոյ, արդէն ո՞վ կը ճանչնայ որ մեզ...

Կը շարունակէր այսպէս, զիս եւ ուրիշներ համոզելու համար՝ թէ ժամանակավրէպ զգացում է ազգասիրութիւնը, մանաւանդ երբ մերինին պէս ազգի մըն է որ կը կապուի այդ սէրը, եւ թէ ոչ մէկ պատճառ կայ չմիանալու ժողովուրդներու՝ որոնք աւելի զօրաւոր էին ու քաղաքակրթուած, աւելի երջանիկ ու արժէքաւոր:

* * *

Տարիներ վերջ, երբ առաջին անգամ իջայ Լոնտոնի օդակայանը, զարմանքս մեծ եղաւ նկատելով որ պայուսակա փոխադրող բեռնակիրը... անգլիացի էր: Անգլիացի բեռնակի՞ր...: Գաղափարն իսկ անըմբռնելի էր մեզի, նախկին «գաղթային»ներուս համար: Մասնաւոր հպարտութիւնով մըն էր ուրեմն որ պզտիկ նուէր մը սահեցուցի անոր ափին մէջ: Ասիկա զգալը դժուար է անոնց համար որոնք չեն ապրած գաղութներու մէջ՝ ուր անգլիացին իշխող, տիրող տարրն է միշտ. տնօրէն, կուսակալ, սպայ, դատաւոր, այլ խօսքով՝ երկրին ընտրանին: Միւսնե՞րը. անոնք կը մնան միշտ ալ «բնիկներ» որպէս, որ չնայած իրենց զարգացումին ու դաստիարակութեան՝ կը դիտուին վերէն, լուռ ու ծածուկ արհամարհանքով մը յաճախ:

Ահա թէ ինչու, տարիներու կուտակուած դառնութեան մը, վիրաւորուած արժանապատուութեան մը վրէժն էր որ կը լուծէի կարծես՝ անգլիացի բեռնակիրին ափին մէջ այդ քանի մը չիլինը սահեցնելով:

Զարմանալի չէր տակաւին, որ տարիներով անգլիական գաղութներու մէջ որպէս «քնիկ» ապրած մէկը երբ կու գար Անգլիա, գոնէ սկզբնական շրջանին, միասին կը պտտացնէր ստորակայութեան զգացում մը, որ կարծել կու տար իրեն՝ թէ ինչ որ ինք կ'ընէր սխալ էր անպայման ու թերի: Զիչդ հակառակն էր սակայն որ կը պատահէր երբ անգլիացի մը կ'ելլէր իր երկրէն դուրս. միշտ ի'ր ըրածն էր որ կը նկատուէր ճիշդ՝ որքան ալ ծիծաղելի ըլլար ատիկա, ու միւսները բոլոր՝ սխալ:

Գէորգներուն աչքին անգլիացին մեծ էր ուրեմն ինչպէս նաեւ ազնուական ու նախանձելի՝ այս բոլորի'ն համար, այս բոլորի'ն լոյսով, եւ ոչ թէ այն արժանիքներուն համար՝ որոնք իսկապէս մեծ կ'ընէին զինք: Ո՞վ պիտի չուզէր հետեւաբար մտնել երանելիներու այս խումբէն ներս, ու փոխանակ «քնիկ» նկատուելու, մաս կազմել միւսներուն, տիրապետող երջանիկներու խումբին:

Գէորգ ինքզինք անգլիացի կը նկատէր, կ'ուզէր նկատուիլ, առանց անդրադառնալու սակայն, որ իսկական անգլիացի ըլլալու, բայց մանաւանդ այդպէս ընդունուելու համար՝ անհրաժեշտ պայմանը արիւնն էր միայն: Ո՛չ Ֆիզիքական գիծերուն նմանութիւնը, ո՛չ անգլիական առողջանութիւնը, ո՛չ դաստիարակութիւնը եւ ո՛չ ալ անգլիական անցագիրը բաւական էին որ օտար մը «իրենցմէ» նկատուէր:

Կը պատմուի, թէ ինչպէս, Երկրորդ Համաշխարհային Պատերազմին, նոր անգլիական հպատակութիւն ստացած երիտասարդ մը, նստած անգլիացի բարեկամներու խումբի մը մէջ, կը հետեւի խօսակցութեան: Ի մէջ այլոց կը յիշուի վերջին լուր մը՝ որուն համաձայն գերմանացիները վար առած էին տասներկու անգլիական օդանաւեր:

— Ի՞նչ, մե՞ր օդանաւերէն. կը հարցնէ նոր հպատակութիւն ստացած «անգլիացին», տակնուվրայ եղած:

— Ո՛չ, կը պատասխանէ լուրը տուող անգլիացին, մե'ր օդանաւերէն:

Այսպէս է անգլիացին, իր մեռելնե'րն անգամ չ'ուզեր¹⁶ գիշիլ¹⁷ իր «ազգակից»ներուն՝ որոնց հետ ունեցած իր կապը քաղաքացիական կապ մըն է պարզապէս:

Ու Գէորգ կ'ուզէր անգլիացի նկատուիլ...

* * *

Տարիներ առաջ էր այս բոլորը: Անկէ ի վեր, երկար ատեն կորսնցուցի Գէորգին հետքը, մինչեւ որ, օր մըն ալ, ամառուան արձակուրդի մը, բարեկամի մը հրաւերին ընդառաջելով, քանի մը օրուան համար հանդիպեցայ Մանչեսթըր:

Հազիւ հասած էինք բարեկամիս տունը՝ երբ տիկինը, որուն նոր կը ծանօթանայի, վախնալով կարծես թէ կրնար մոռնալ կա-
րեւոր իր մէկ յանձնառութիւնը կատարել, յարեց։

— Գիտէ՞ք, ձեր մէկ բարեկամը, Գէորգը այստեղ է։ Լսեց անցեալ շաբաթ որ պիտի հանդիպիք Մանչէսթըր, չէք կրնար երե-
ւակայել որչափ ուրախացաւ։ Խնդրեց անպայման որ դուք կամ
մենք հեռախօսենք իրեն ձեր հասնելէն անմիջապէս վերջ։ Շատ լաւ
տղայ է Գէորգը, ազգասէր, ընկերական։ Մեր եկեղեցիին ու
պատիկ մեր գաղութին ազգային կեանքին սիւնն է։ Ամէն Կիրակի
առաւօտ եկեղեցի կու գայ կանոնաւոր կերպով, միասին կը բերէ
նաեւ իր չորս տարու մանչուկը, Աւետիսը, ու շապիկ կը հագնին
հայր ու տղայ, քով քովի, դասին մէջ։

— Միալ չէ՞ք, տիկին, ըսի, չկարենալով ըսուածները հաշ-
տեցնել ինծի ծանօթ Գէորգին հետ։ Նախ, ինչպէ՞ս կրնար Աւետիս
կոչած ըլլալ իր մանչուկը՝ հօրը յիշատակին, երբ իր սեփական
անունը, Գէորգը, չըջան մը վերածած էր հասարակ ձորճի։

— Այո, Գէորգ Մուրատեանին մասին չէ՞ք, ձեր նախկին դա-
սընկերոջ, որուն հետ եղած էք նաեւ Կիպրոսի մէջ։

Կասկած չկար որ մեր Գէորգին էր եղած ակնարկութիւնը եւ
թէ ե՛ս էի սխալ հասկցողը, չփոթողը, ըսուածներուն չհաւատա-
ցողը։

Հեռախօսեցի իրեն անմիջապէս, եւ շատ չանցած այնտեղ էր,
մեր մօտ, իր մանչուկին՝ Աւետիսին հետ։

Ճիշդ էր, Գէորգն էր, նախկին դասընկերս, մագերը թափած
հիմա, եւ իր մանչուկին կողքին՝ այնքան աւելի լուրջ, փորձառու,
կեանքին հովերէն զարնուած մարդու երեւոյթով։

Գիշերը անցուցինք միասին, իրենց բնակարանը։ Գէորգ
ներկայացուց իր տիկինը, Քէթրինը, որուն հետ ամուսնացած էր
Կիպրոսը ձգելէն ետք, Եգիպտոս՝ անգլիական զբաւեցնեալի մը մէջ
պաշտօնավարած շրջանին։ Անկէ տարի մը վերջ փոխադրուած էին
ու հաստատուած այստեղ, Մանչէսթըր, ուր կը գտնուէր աղջկան
ծնողքը։ Երկար ժամանակի պէտք չէր եղած սակայն Գէորգին
ներքին ամբողջ աշխարհը յեղաշրջելու համար։ Հիմա այստեղ էր
նաեւ իր ծերունի մայրը։ Բերած էր զայն Արեւելքէն՝ որպէսզի
փոքրիկ Աւետիսը հայերէն խօսող մը ունենայ տունին մէջ՝ երբ
օրուան ընթացքին գործի ըլլայ ինք։ Ասոր արդիւրք այն եղած էր
հիմա, որ չորս տարեկան Աւետիսը հազիւ կրնար խօսիլ... անգ-
լիերէնը։

Ընթրիքէն ետք, Քէթրինը մեր ներողամտութիւնը խնդրելով
բաշուեցաւ իր սենեակը՝ յաջորդ առաւօտ կանոնաւ գործի երթալու
համար։ Մենք մնացինք մինչեւ ուշ գիշեր։ Խօսողը Գէորգն էր
հիմա. այնքան բան ունէր սրտին մէջ՝ պատմելիք։

Յանցաւոր էր Գէորգ, գոնէ այդպէս կը զգար ինք. նախ՝ կնքած օտար այդ ամուսնութեան համար, եւ ապա, որովհետեւ, հետեւելով անգլիացի իր կնոջ, եկած էր Արեւելքէն, տուն տեղ եղած ու խարխիս նետած այստեղ: Յուսախաբութեան հետ յուսահատութիւն մըն ալ պատանքած էր իր հոգին հիմա: Արեւելքի մէջ մասնաւոր հպարտութիւնով մըն էր որ ամուսնացած էր անգլիացի Բէթրինին հետ. Անգլիոյ մէջ՝ կարծես ամէնալավ կը պահէր զայն:

Հայ եղած ըլլալու երբեմնի իր ստորակայութեան զգացումը անբացատրելի յեղաշրջումով մը հպարտութեան զգացումի մը վերածուած էր հիմա: Այսօրուան Գէորգը նոր տղայ մըն էր պարզապէս:

— Ըսի իրեն շատ յստակ կերպով երբ ծնաւ մանչս թէ մեր եկեղեցին պիտի մկրտէր զայն եւ անունը պիտի ըլլար Աւետիս: Յամառօրէն ընդդիմացաւ անշուշտ. ես մնացի սակայն հաստատ որոշումիս վրայ եւ տեղի տուողը ի՛նք եղաւ ի վերջոյ: Արեւելք վերադարձիդ՝ մի մոռնար, ինծի Այբբենարան մը զրկէ անպայման, որպէսզի հայերէն գրել կարդալ սորվեցնեմ Աւոյին վաղը, միւս օր: Ե՛ս պիտի ընեմ ատիկա, ձեռքովս, չափով մը մեղքս քաւած ըլլալու համար:

— Ձեզի մէկական սուրճ եփե՞մ, տղաքս: Գէորգին ծերունի մայրն էր՝ որ երեւաց կամացուկ մը բացուած դուռին մէջ: Մեզ առանձին ձգած ու քաշուած էր իր սենեակը ուր կը հսկէր հիմա արթուն: Իմ անակնկալ ներկայութիւնս, իր ներկայի «աքսոր»էն պահ մը տարած էր զինք տարիներ հտ, անցեալի՝ հիմա կրկնապէս քաղցրացած երանաւէտ օրերուն, երբ ի՛նչ երազներ ունէր հիւսւած իր Գէորգին համար, օր մը տուն բերելիք իր հարսին համար: Ու այդ բոլորը, ներկայի դառն իրականութեան դիմաց՝ գաւառացիի բարի իր հոգիին մէջ կը ստեղծէին անպատմելի փոթորիկներ: Իր մէկ հատիկ Գէորգին հարսին լեզու՛ն անգամ չէր հասկնար: Այսքա՞ն մեղաւոր եղած էր արդեօք Աստուծոյ առջեւ:

Երբ մայրիկը դուռը քաշեց իր ետեւէն ու ելաւ դուրս, Գէորգ շարունակեց ընդհատուած իր մենախօսութիւնը՝ կարծես աւելի բոռնօրէն արծարծուած հիմա իր մայրիկին երեւումով:

— Արեւելքի մէջ իրարու միս կ'ուտենք այնքան անկարեւոր հարցերու համար: Որքա՞ն անկարեւոր ու անիմաստ կ'երեւին այդ վէճերը երբ կը դիտես այս հեռաւորութենէն, այս պայմաններու մէջէն, երբ կը տեսնես թէ շատ աւելի կենսական խնդիրներու դիմաց կը գտնուինք որպէս հաւաքականութիւն, մեր գոյութեան հարցականին առջեւ, ինչպէս ըսած է, չեմ գիտեր ով: Հաւաքական մեր մտահոգութեան առարկայ կ'ընենք երբեք Աւոնեւրուն ապագան. ի՞նչ պիտի ըլլան անոնք որպէս հայ ասկէ տասը, քսան, երեսուն տարի վերջ, մտածա՞մ ես երբեք: Տո՛ւն պէտք է վերա-

դառնանք, տուն, ուրիշ ճար չկայ: Եթէ փոր մը հացն է ամբողջ կեանքի մը նպատակը, ես խերն եմ անիծեք այդ կեանքին: Մերը չունի կեանք է պարզապէս այս օտարութեան մէջ: Անցեալը այնքա՛ն քաղցրացած է հիմա, չես կրնար երեւակայել: Աւոյին ապա-
գան արդէն կը մտահոգէ զիս: Մէյ մը որ սկսի այստեղ դպրոց երթալ, ձեռքէ կ'ելլէ այլեւս: Օր առաջ պէտք է զինք Հայրենիք հասցնեմ: Հասկնալի է որ Քէթրինը դէմ կենայ ընտանեօք դադլթե-
լու գաղափարի մը: Եթէ ուրիշ լուծում կարելի չըլլայ գտնել, հա-
ւատա՛, յանձն պիտի առնեմ նոյնիսկ ձգել զինք ետեւ իր ծնողքին ու ազգականներուն մօտ, Մանչէսթըրի այս ծուխին մէջ, եւ մօրս ու Աւոյին հետ անցնիլ Հայաստան, որպէսզի, մեր հողին, նոյն հողին վրայ, մէկը խաղաղօրէն փակէ՝ իսկ միւսը բանա՛յ իր աչ-
քերը:

* * *

Պարտուողը ես էի անգամ մըն ալ: Առտուան մօտ Գէորդ սե-
փական իր ինքնաշարժով պանդուկ բերաւ զիս: Տարիներու ծուխով սեւցած շէնքերը լուռ կը հսկէին ամայի փողոցներուն երկու կողմերը: Ծամբու տեւողութեան լուռ էինք երկուքս ալ: Գէորդին «ճառ»ը բաց մը ձգած էր կարծես հոգիներէն ներս զոր դժուար կ'ըլլար լեցնել: Քիչ վերջ, երբ առանձին մնացի սենեակիս մէջ, կը մտածէի թէ որքան վար կը մնար հիմա իմ, մե՛ր հայրենասի-
րութիւնը, ազգասիրութիւնը՝ Գէորդինէն:

Ձէ՞ որ դարձի եկող անառակը աւելի կ'արժէ միշտ՝ քան միւս-
ները, որոնք հնազանդ, հաւատարիմ ու կարգապահ զաւակներ եղած են միշտ:

Եթէ անառակները կարգը խանգարող են երբեմն, բուժ, ան-
գիտակից, հլու հնազանդ «կարգապահ»ները չե՞ն արդեօք, որ իրենց կրաւորական կեցուածքով կը լծացնեն, ճահիճ կը դարձնեն երբեմն համայնք մը, հաւաքականութիւն մը, նոյնիսկ ժողովուրդ մը ամբողջ...:

«Հայու Բեկորներ»

ՎԱՀՐԱՄ ՄԱՎԵԱՆ